

Культура II

11-01-2025

Тиждень #9

Лекція не відбулася

Завдання (з книжки *Українська Культура II*):

Прочитати:

Лекція #16:

Кіномистецтво

ст. 80 – 83.

Лекція #17:

Кіно в Україні після 1930-их років

ст. 84 – 89.

Виконати:

Не завдано.

Прошу закінчити і переслати всі залежні завдання.

КІНОМИСТЕЦТВО

Кіно (кінематографія) — вид зорового мистецтва. Створення доброякісного фільму вимагає великої технічної вмілості, багатої творчої уяви і глибокого обдумання багатогранних аспектів процесу знімання фільму. Успіх фільму полягає у тому, чи зміг він зворушити, або й заповонити глядачів своїми картинами й розповіддю.

Українська кінематографія вирізняється традицією ставити особливий наголос на мистецький бік фільму. Тому українці можуть похвалитися гарною кількістю кінорежисерів, які створили фільми високої мистецької вартості. А в 1960-их і 1970-их роках розвивалося унікальне українське "поетичне кіно", як вияв питоменної української схильності перетворити все у мистецький твір.

ПОЧАТКИ

Кіно в Україні з'явилося, коли тільки воно почало народжуватись в світі. У 1893 р. винахідник Йосиф Тимченко створив в Одесі фільмовий апарат "стробоскоп", що знімав і висвітлював "живі картини". Але царський уряд відмовився видати патент на винахід Тимченка. Через два роки після нього брати Люм'єр створили у Франції подібний, але більш досконалий апарат — кінематограф, який і дав початок розвитку фільму. В Україні вже наступного року познайомились з тим апаратом і почали показувати фільми, привезені з Франції, а також і короткі фільми власної продукції.

Перший повнометражний український фільм "Облога Запорожжя" (про боротьбу отамана Сірка з татарами) з'явився у 1912 р. Його підготував Данило Сахненко, який ще молодим хлопцем опанував кінотехнікою, працюючи для одного французького кінопідприємства. У наступних роках було створено кілька приватних кіностудій і знято фільми з виступами популярних українських театрів. А в роки української незалежності (1918-1920) було створено державну кіностудію "Українфільм", яка зняла кілька документальних фільмів про події тих пам'ятних років.

1920-і РОКИ: ПЕРІОД НІМОГО КІНО

Розвиток українського кіно значно поживавився з 1920-их рр., вже за советської влади. Комуністи вважали фільм потужним засобом впливу на людей. Тому держава підтримувала розвиток кінематографії і міцно тримала всю кіноіндустрію у своїх руках. А талановиті українські кінематографісти використали щедрю підтримку держави як нагоду піднести українське кіно на

такий рівень, щоб він здобув популярність та визнання і в себе вдома і за кордоном.

У 1920-их рр. Україна випереджала інші республіки ССРСР по кількості випущених фільмів. В середньому за рік вона випускала 15-20 повнометражних і майже стільки ж короткометражних фільмів. В Одесі, Києві та Ялті (Крим) були створені кіностудії. Київ серед них став центром кінематографії, своєрідними українським Голівудом. Кіномистецтво привернуло увагу таких талановитих режисерів як Олександр Довженко, Іван Кавалерідзе та Петро Чардинін. Чимало акторів сцени здобуло ще більшу славу виступаючи на екрані (Амвросій Бучма, Наталя Ужвій, Віктор Добровольський та інші).

Більшість фільмів мала пропагандивне спрямування, тому мистецька вартість їх невисока. Але, створено тоді також фільми, які належать до кращих зразків німого кіна. Провідну позицію займала модерністська течія. Українські режисери були схильні до експериментування, а також будували на мистецько-технічних досягненнях і знахідках європейських кінорежисерів. Такими творчими знахідками були в той час: монтаж (швидка зміна сцен, комбінація масових сцен з одноосібними), прискорена або сповільнена зйомка та ін. На жаль, надмірне захоплення технічно-мистецькою стороною не раз приводило до занедбання змісту.

Найвизначнішими фільмами 1920-их років були ті, що мали історичну тематику або базувались на творах українських письменників. До них належать (усі ще німі): фільми І. Кавалерідзе "Злива" (на мотиви Шевченкової поеми "Гайдамаки"), "Перекоп" і "Коліїщина", фільми П. Чардиніна "Тарас Шевченко", "Тарас Трясило" й "Укразія", та фільми О. Довженка "Звенигора", "Арсенал", "Земля", "Іван". Майже всі ці фільми зазнали гострої критики з боку радянських властей за своє "націоналістичне спрямування", "формалізм" і "недостатню увагу до комуністичного виховання населення".

*Кінорежисер
Олександр Довженко*

ОЛЕКСАНДЕР ДОВЖЕНКО (1894-1956)

Окреме місце в історії української кінематографії належить Олександрові Довженкові. Він увійшов в історію світового кіномистецтва, як один із найбільших кінорежисерів усіх часів. Його фільми становлять дуже важливий крок у розвитку кіномистецтва, а деякі з них вважаються шедеврами, на яких вчаться студенти кінематографії до теперішнього часу.

У 1920-их роках він працював директором кіностудії в Одесі. Створив ряд високоякісних фільмів, серед яких:

Кадр з фільму "Земля".

хідливість в створенні різноманітних ефектів за допомогою нестандартного освітлення, викривлення картин тощо.

Земля вважається найвищим досягненням Довженкової творчості. Міжнародне журі два рази (у 1958 і 1968 рр.) зараховувало "Землю" до 12 найкращих фільмів за всю історію. "Земля" чарує глядачів своїми чудовими картинками української природи. Щоправда, у фільмі прославляється колективізація — створення колгоспів і насильне залучення в них селян. Негативно показані і ті люди, що противились колективізації. Але разом з тим Довженко оспівує красу та багатство української землі й поринає у вічні питання про життя і смерть, народження й любов. Ця друга сторона фільму спонукала більшовицьку цензуру заборонити фільм недовго після його появи. Для них

Наталія Сумська.

"Земля" була надмірно лірична і філософічна. Натомість міжнародні знавці кіномистецтва цінують "Землю" за те, що в ній Довженко блискуче поєднав загальнолюдські і вічні мотиви й проблеми зі своїм рідним глибоко-національним світосприйманням.

Довженко був змушений знімати багато фільмів на тему боротьби комуністів за владу в Україні та їх зусилля для побудови комунізму. Але він старався у кожному своєму фільмі пробудити любов до української землі, гнів за терпіння, які мусів зносити український народ та віру у могутні сили українського народу. Тому з часом деякі його фільми заборонено було далі показувати через їх "націоналістичний зміст", а самого Довженка примусили переїхати до Москви,

Звенигора має характер поетичної розповіді про життя українського народу впродовж його бурхливої історії. Разом із цим Довженко зображає різні типи українців, насміхаючись над тими, хто не стояв на боці більшовиків.

Арсенал — гостропропагандистський фільм про події в Україні в час більшовицької боротьби проти УНР. Вартість фільму в його експресіонізмі. Довженко застосовує велику вина-

де він прожив до смерті. У Москві Довженко підготував такі фільми, як "Щорс" та "Аероград", які зачисляються до найвидатніших фільмів советського кіно. Під час Другої світової війни Довженко зняв кілька документальних фільмів про воєнні події в Україні.

Пояснення слів

випуск — production, issue
кінематографія — cinematography
кінорежисер — movie director
німе кіно — silent film
схильність — disposition
шедевр — masterpiece

знімати (фільм) — to film
кіно — film
маштаб — scale, scope
розвага — entertainment
тракувати — to treat

Закріплення 12

1. Коли вперше з'явилося кіно в світі? Коли вперше з'явилося воно в Україні? 2
2. Якого характеру була більша частина фільмів, створених під владою більшовиків? 2
3. Які "провини" найчастіше закидувала офіційна советська критика українським кінорежисерам? 2
4. Хто вважається найбільшим українським режисером в історії українського фільму? Назвіть найвідоміші його фільми. 3
5. Який український фільм признало міжнародне журі одним із 12 найкращих фільмів за всю історію кіно? Чому цей фільм так імponує чужим глядачам? 3

Вправа — дослідження

Пошукайте в американській енциклопедії або книжці з історії світового кіно, що пишуть чужі автори про визначного українського кінорежисера, Олександра Довженка. Коротко перекажіть своїми словами головні інформації, подані там, про Довженка. Особливо зверніть увагу, що говориться про національне походження Довженка, його місце і ролі в історії кіно, про окремі його фільми.

1. Джерело (назва книжки або енциклопедії, з якої інформації взяті).
2. Що пишуть у цьому джерелі про життя та діяльність О. Довженка.
3. Які фільми О. Довженка згадуються у цьому джерелі.
4. Як автор оцінює фільми О. Довженка.
5. Авторова оцінка ролі Довженка в історії кіно. В чому, на думку автора, полягає геніяльність О. Довженка як режисера.

МУЗИКА

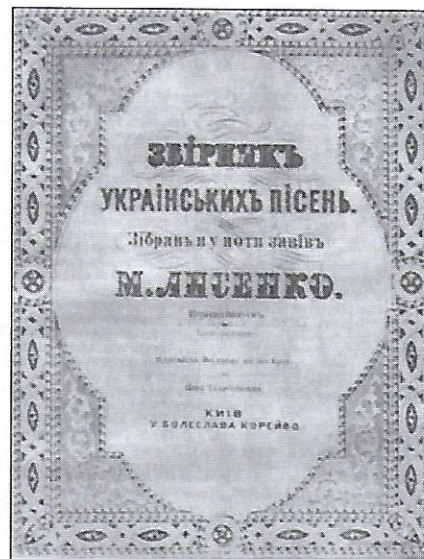
Музика — це мистецтво, що послуговується звуками і тонами. Існує вона, правдоподібно, так довго, як і саме людство. Історичні згадки з усіх часів вказують, наскільки музика завжди була важливою в житті людей і суспільств. Вона, мабуть, більше за всі інші види мистецтва має силу викликати емоції та створювати настрій. Музика розкриває нам душу народу та дає можливість почути голос його пристрастей і психіки. Тому вона займає таке важливе місце серед культурних надбань народу.

Основними елементами кожного музичного твору, кожної пісні є мелодія і ритм. Мелодія — це сполучення тонів різної висоти в одну цілість. А ритм — час тривання окремих звуків. Ритм вносить порядок до музичного твору, коли робить наголоси на звуках, що займають певне місце в музичних "реченнях".

Музика може бути вокальною (спів) або інструментальною (гра на інструменті). Найдавніша музика існувала у формі простих звуків та у вигляді вибивання на чомусь простих ритмів.

Збірка українських пісень, зібраних Марком Вовчком.

Збірник обробок народних пісень Миколи Лисенка.

НАРОДНЯ МУЗИКА

Українська народня музика — дуже цінний скарб. Вона відзначається прегарними мелодіями, чарує своїм ліризмом (експресивністю) і захоплює різноманітністю та глибиною емоцій. Таку характеристику постійно дають їй ті, хто мали нагоду послухати її. Українці є дуже співучі та музично обдаровані, тому можуть похвалитися великим багатством народних пісень. Записано більше 300,000 пісень, створених українським народом.

Про красу народної музики свідчить те, що майже всі українські композитори використовували народні мелодії у своїх творах і часто писали обробки народних пісень для хорів, оркестрів та концертних солістів. Народня пісня звучить у різнорідному вигляді і в репертуарі виконавців сучасної популярної музики в Україні (включно з "поп-рок").

Українські мелодії знаходимо також і в творах чужих композиторів світової слави: Бетговена три струнні квартети на честь українського графа Андрія Розумовського, Ліста опера "Мазепа", баяда "Україна", Брамса, Шопена, Бартока, американського композитора К. Портера ("Українська сюїта" для оркестри), російських композиторів Глінки, Мусоргського, Римського-Корсакова, Рахманінова, Стравінського, Чайковського (що був українського походження).

*Кобзарі М. Кравченко, Т. Пархоменко
та П. Древиченко.*

Не раз українські мелодії є помилково позначені як російські, циганські, жидівські, мадярські тощо. Ті сусідні нам народи часами присвоювали українські пісні, як свої (жидівська "клезмер" музика багато бере із української народної музики, а вплив української трістої музики на неї очевидний). Найбільшу популярність серед чужинців здобули пісні "Ой, не ходи Грицю" і "Їхав козак за Дунай" (версії цих пісень по-англійськи виконували також популярні американські співаки й джазові оркестри 1930-40-их років).

Українці дуже люблять свої пісні, і тому донедавна ті пісні широко звучали, де тільки збиралися українці, навіть у щоденному побуті.

Українська народна пісня тісно пов'язана з життям української людини й народу. Пісня супроводить українську людину через усі події її життя, від колиски до гробу. Українська пісня охоплює усі визначні події нашої історії, усі переживання нашого народу на шляху його існування. Пісня допомагала втримувати бадьорість духу, високий ідеалізм та національну свідомість нашого народу упродовж довгих століть чужого ярма.

ВИДИ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ

Українські народні пісні можна згрупувати в кількох категоріях: обрядові пісні, лірично-побутові, релігійно-церковні пісні та думи.

ОБРЯДОВІ ПІСНІ — це найдавніші пісні, які народ ще співає; вони сягають часів перед прийняттям християнства. Обрядові пісні пов'язані з різними святами та обрядами (звичаями), що їх переводять під час тих свят. Часто вони сполучують спів і рух, пісню і танок. Вони поділяються на дві групи: обрядові пісні, пов'язані з порами року та змінами робіт на хліборобському календарі. До кола таких "календарих" пісень входять:

КОЛЯДИ та **ЩЕДРІВКИ**, що їх виконують між Різдвом і Йорданом. У колядках переважно прославляється подія Різдва (народження Христа); щедрівки натомість передають поздоровлення і побажання найкращих ласк з нагоди початку нового року. Найдавніші коляди, створені в дохристиянських часах, розказували про створення світу за прадавніми повір'ями, оспівували лицарів давнини або величали господаря і його родину, порівнюючи їх до сонця, місяця, зірок. Своїм характером мелодії колядок і щедрівок є переважно святково-радісні, але є серед них і такі, що емоційно-експресивні.

ВЕСНЯНКИ, гагілки, гаївки, або ягілки — оспівують прихід весни, пробудження природи, поворот птахів, любов. Більшість з них мають радісний, оптимістичний характер. Колись їх співали протягом цілої весни, тепер тільки в час Великодніх свят. Багато з них має форму діалогу між двома хорами. Виконують їх переважно дівчата.

КУПАЛЬСЬКІ ПІСНІ — співають на початку літа, коли обходять прадавнє свято на честь Купала, дохристиянського бога любови. Купальські пісні переважно мають ніжно-ліричний характер.

ОБЖИНКОВІ ПІСНІ — співали, коли люди святкували закінчення жнив на полі. Вони висловлюють радість за багатство урожаю і побажання, щоб наступні жнива були не менш багатими. Співають чоловіки та жінки навпереміну.

Обрядові пісні, пов'язані з подіями родинного життя:

ВЕСІЛЬНІ ПІСНІ — коментують весільні обряди (сватання, плетення вінків, благословення батьків тощо). Головною темою є оплакування молодої, яка немов умирає тому, що відходить від свого роду. Співають переваж-

Кобзар Остап Вересай.

но жінки й дівчата двома хорами навпереміну. Мелодії весільних пісень досить прості, але різноманітні ритмами й настроями.

ПОХОРОННІ ГОЛОСІННЯ заводять на похоронах. Це оплакування покійників. Вони мають форму напівспіваного-напіврозповідного речитативу, себто музичного деклямування.

ЛІРИЧНО-ПОБУТОВІ ПІСНІ

Серед величезної кількості українських народних пісень правдоподібно можна знайти пісню на кожну тему з життя людей — любов і розлука, перемога і невдача, смішна пригода і нещастя і т. д. Написані у строфній формі, їхні мелодії відзеркалюють характер теми. Всі пісні можна поділити на такі основні групи:

Історично-вояцькі пісні:

Козацькі — про події і героїв козацьких часів.

Гайдамацькі — про гайдамацькі повстання XVIII століття.

Опришківські — про боротьбу проти панів, Довбуша, Кармелюка і т. д.

Стрільцькі — про боротьбу і побут Українських Січових Стрільців.

Повстанські — про боротьбу й героїчні дії воїнів УПА.

Ліричні пісні

Пісні про кохання творять найчисленніший репертуар.

Гумористичні висмівають здебільше людські вади (негативні риси).

Колискові виражають любов матері до дитини.

Побутові пісні описують долю людей. Найбільш відомі серед них є чумацькі, що оспівують пригоди, часто трагічні, чумаків по дорозі в Крим.

Релігійні пісні, церковні гімни в честь Христа, Богородиці, святих.

ДУМИ

Окреме місце в історії української народної пісні займають думи. Це вільно імпровізовані речитативи (співані розповіді). Думи — продукт козаць-

Лірник Дмитро Погорілий.

кої доби і присвячені подіям тих часів. Їх виконували сольовим співом мандрівні співці при акомпаніменті кобзи, бандури чи ліри. За змістом думи діляться на дві групи:

Старші думи розповідають про долю людей у часи татарського лихоліття: страшне спустошення сіл і захоплення людей в полон, поневіряння в рабстві, визволення невільників відважними козаками. Багато дум має морально-повчальний характер. Їх музика дещо сумна, але драматична, як події, які вони описують. У думах не раз чується вплив східнього або азійського мелосу (звучання), яке її автори перейняли в час свого побуту в татарсько-турській неволі.

Пізніші думи оспівують події з козацької історії — боротьбу козаків проти чужоземних наїздників, походи гетьманів у країни ворогів, повстання Хмельницького, знищення Січі московськими царями. Ці думи переважно пройняті бадьорим настроєм.

Пояснення слів

голосіння — lamentation, wailing at funerals
ліричний — lyrical
настрій — emotional state
обрядовий — ritual
повчальний — moralizing, didactic
спустошення — devastation
строфа — stanza
устійнений — fixed

колискова пісня — lullaby
навпереміну — alternating
обробка — musical adaptation
повір'я — belief
речитатив — recitative
стан — occupation, condition
супроводити — to accompany

Закріплення

1. Назвіть головні елементи, які творять основу кожного музичного твору. 2
2. Які види українських народних пісень ви знаєте? 5
3. Які види обрядових пісень збереглись до наших часів? 2
4. Опишіть зміст та характер козацьких дум. 3
5. Українські народні мелодії звучать у творах яких світових композиторів? 2

Вправа: назвати одну народню пісню з кожної категорії.

1. Щедрівка: _____
2. Колядка: _____
3. Веснянка (гаївка): _____
4. Обжинкова пісня: _____
5. Козацька дума: _____
6. Козацька пісня: _____
7. Стрілецька пісня: _____
8. Повстанська пісня: _____
9. Колискова пісня: _____
10. Пісня про кохання: _____
11. Гумористична пісня: _____
12. Церковний гімн або релігійна пісня: _____

Вправа: ідентифікації

Означіть вид кожної пісні (наприклад: щедрівка, веснянка, купальська, обжинкова, весільна, козацька, стрілецька, повстанська пісня, колискова пісня, чумацька, дума).

1. Благослови, мати, весну закликати!
Весну закликати, зиму проводжати! _____
2. Ой сідай же, Марусенько, на стілець
Розчешемо жовту косу під вінець. _____
3. Ой, на Івана, ой на Купала
Красна дівчина зілля копала.
Квіти збирала, віночки плела,
Далі водою їх пускала. _____
4. Кінець нивочці, кінець,
Будемо плести вінець.
Добре нам було жати,
Бо було з ким розмовляти. _____
5. Щедрик, щедрик, щедрівочка,
Прилетіла ластівочка,
Стала собі щебетати
Господаря викликати. _____

6. ...Визволи, Боже, бідного невільника,
На святий український берег,
На край веселий,
У мир світ хрещений. _____
7. Гей, на горі там жінці жнуть.
А попід горою, попід зеленою козаки йдуть.
Попереду Дорошенко,
Веде своє військо, веде запорозьке, хорошенько... _____
8. Над річкою, беріжком
Ішов чумак з батіжком
Гей, гей! з Дону додому. _____
9. Ой видно село, широке село під горою,
Ой там ідуть стрільці, Січовії Стрільці до бою.
Їде, їде військо крізь широке поле,
Хлопці ж бо то хлопці, як соколи. _____
10. Вже вечір вечоріє, повстанське серце б'є,
А лента набої поспішно подає.
Ах, лента за лентою — набої подавай,
Український повстанче, в бою не відступай! _____
11. Сонце низенько, вечір близенько,
Вийди до мене, моє серденько! _____